

Ks. ROMAN BOGACZ*

HANNA WALENTYNA GÓRSKA**

TERMIN מַלְאָךְ (ANIOŁ) W PSALMACH

THE TERM מַלְאָךְ ("ANGEL") IN THE PSALMS

Abstract: The article reveals the term *Malak* in the Book of Psalms. Surprisingly, the term occurs only 8 times in the psalms. The first three occurrences are used in the singular, without the pronominal suffix, but with the determiner *Yahweh*. They could mean God himself, or God's messenger. The fourth occurrence is also without a pronominal suffix, but occurs in the plural. It has a negative meaning and denotes the Messengers of the Destroyers. The other four places where the term *Malak* is used occur with a pronominal suffix in the 3rd person singular and denote the angels as the heavenly court that blesses God, worships Him and is ready to perform His service.

Keywords: *mal'akh*, angel, Messenger, The Book of Psalms, the Old Testament, and exegesis.

Świat duchów czystych, zwanych aniołami, od dawna bardzo interesował człowieka. W Starym Testamencie nauka o aniołach rozwijała się stopniowo. Niniejszy artykuł nie ma jednak na celu ukazania pełnej angelologii Starego Testamentu, zamiarem autorów jest jedynie przeanalizowanie Księgi Psalmów, w której określenie to występuje zaledwie osiem razy. Warto przyrzeć się temu, jakie przyjmuje znaczenia, formę i jaki sens wnosi do treści analizowanych utworów.

* Ks. Roman Bogacz – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, wykładowca Pisma Świętego i archeologii biblijnej, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9443-6571>; e-mail: roman.bogacz@upjp2.edu.pl.

** Hanna Walentyna Górka – doktor, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5812-950X>; e-mail: hanna.gorska@op.pl.

W języku hebrajskim anioł (מַלְאָךְ) wywodzi się od starosemickiego rdzenia *l'k* i oznacza posłańca. Dokładniejsze znaczenie tego terminu to „posyłać z wiadomością lub misją”¹. Ten rdzeń często występuje w innych językach semickich, a zwłaszcza w ugaryckim, etiopskim i arabskim². Ciekawostką jest natomiast, że w języku hebrajskim nie występuje. Został on wyparty przez rdzeń חָלַף, który ma znacznie szersze znaczenie. Natomiast od starosemickiego rdzenia *l'k* wywodzą się inne derywaty, takie jak: הַכְּאֵלֵּם – praca, תּוֹכַחַלֵּם – wiadomość. Prefiks מַּ wraz z wokalizacją terminu מַלְאָךְ oznacza, że jest to odczasownikowy rzeczownik instrumentalny określający narzędzie, dzięki któremu zamierzona czynność zostanie zrealizowana. Analizowany termin oznacza zatem osobę, która przynosi wiadomość, czyli jest posłańcem³.

W Księdze Psalmów termin מַלְאָךְ (posłaniec, anioł)⁴ został użyty jedynie w siedmiu utworach. Spośród nich prawie połowa określana jest jako דָּוִדִּי, czyli przynależne do tzw. grupy dawidowej. Taka sama ilość tych psalmów nie zawiera żadnego tego typu określenia w pierwszym wersecie. Natomiast zaledwie jeden z nich w swoim tytule posiada מַלְאָךְ, przez co zaliczany jest do grupy psalmów asafowych. Widzimy więc, że pod tym względem Psalm 78 wyróżnia się na tle grupy zawierającej termin מַלְאָךְ,

Ps 34,8	psalm dawidowy
Ps 35,5	psalm dawidowy
Ps 35,6	
Ps 78,49	psalm asafowy
Ps 91,11	bez określeń
Ps 103,20	psalm dawidowy
Ps 104,4	bez określeń
Ps 148,2	bez określeń

¹ D.N. FREEDMAN, B.E. WILLOUGHBY, מַלְאָךְ [w:] *Theologisches Wörtwrbuch zum Alten Testament*, Stuttgart 1973, s. 897-904.

² *Angels* [w:] *The Interpreters Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, vol. 1, ed. G.A. Buttrick, Nashville 1992, s. 128-134.

³ W. KOSIOR, *Anioł w Biblii hebrajskiej. Pojęcie מַלְאָךְ w ujęciu statystycznym i hermeneutycznym*, „Studia Judaica” 12:2009, nr 1-2 (23-24), s. 59.

⁴ J.S. SYNOWIEC, *Wprowadzenie do Księgi Psalmów*, Kraków 1996, s. 165; L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J.J. STAMM, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1, Warszawa 2008, s. 551.

Również pod względem formy można zauważyć, że Psalm 78 wyróżnia się na tle psalmów zawierających termin מִלֵּאָה w Psalterzu.

Ps 34,8	הַיְהוָה יִדְּאֵלֶם
Ps 35,5	הַיְהוָה יִדְּאֵלֶמוּ
Ps 35,6	
Ps 78,49	יִכְאֵלֶם
Ps 91,11	וַיִּכְאֵלֶם
Ps 103,20	
Ps 104,4	
Ps 148,2	

W trzech pierwszych wystąpieniach (Ps 34,8; 35,5.6) rzeczownik מִלֵּאָה został użyty w liczbie pojedynczej i dookreślony przez הַיְהוָה. Natomiast Psalm 78 niejako otwiera drugą grupę wystąpień מִלֵּאָה, gdzie rzeczownik ten został użyty w liczbie mnogiej, ale wyróżnia się również na tle wystąpień terminu מִלֵּאָה w liczbie mnogiej. W przeciwieństwie do Psalmów 91, 103, 104 i 148 nie zawiera sufiksu zaimkowego, tak samo jak poprzedzające go wystąpienia w Psalmach 34 i 35. Psalm 78 jawi się więc jako swego rodzaju pomost między grupą wystąpień poprzedzających go oraz następujących po nim. Z pierwszą z tych grup łączy go brak sufiksu zaimkowego, a dzieli użyta liczba. Natomiast z drugą grupą łączy liczba mnoga, ale odróżnia brak występowania sufiksu zaimkowego. Warto tutaj również podkreślić, że każde z wystąpień מִלֵּאָה po Psalmie 78 zawiera ten sam sufiks, a mianowicie odnoszący się do 3 osoby męskiej liczby pojedynczej.

Werset	Liczba	Sufiks zaimkowy
Ps 34,8	pojedyncza	brak
Ps 35,5		
Ps 35,6		
Ps 78,49	mnoga	brak
Ps 91,11	mnoga	3 os. m. l. poj.
Ps 103,20		
Ps 104,4		
Ps 148,2		

Użyta w Psalmie 78 forma מַלְאָךְ nie jest częsta również w całej Biblii hebrajskiej. Na 213 wystąpień rzeczownika מַלְאָךְ jedynie 10⁵ stanowi מַלְאָךְ. W Księdze Rodzaju każde z wystąpień tej formy dookreślone jest terminem אֱלֹהִים, czego nie spotykamy w przypadku Księgi Psalmów, niezależnie od formy, w jakiej został użyty rzeczownik מַלְאָךְ. W Psalterzu מַלְאָךְ nigdy nie łączy się z אֱלֹהִים. Użyte natomiast zarówno w Psalmie 34, jak i 35 dookreślenie terminu מַלְאָךְ przy pomocy יְהוָה jest w całej Biblii hebrajskiej częste. Stanowi ono aż 58 przypadków, czyli ponad ¼ wszystkich zastosowań rzeczownika מַלְאָךְ. Tego samego nie można jednak powiedzieć o formie מַלְאָכִי, która występuje w Psalmach 91, 103, 104 i 148. Oprócz Księgi Psalmów została zastosowana jeszcze tylko w trzech⁶ innych miejscach Biblii hebrajskiej.

1. ANIOŁ JAKO WOJOWNIK I OBRONCA (PS 34,8)

Pierwsze wystąpienie terminu «anioł, wysłannik» znajduje się w Psalmie 34,8. Psalm ten ma charakter dziękczynienia Bogu, które później, w wersety 6-22, przechodzi w pouczenie moralne. Właśnie w tym pouczeniu moralnym znajduje się analizowany termin מַלְאָךְ, który łączy się z dookreśleniem יְהוָה. Występuje w liczbie pojedynczej, a zatem najprościej przetłumaczyć go jako «anioł Jahwe». Pouczenie skierowane jest do wszystkich *anawim* – ludzi ubogich i prostych. W trudnym położeniu winni oni wnieść modlitwę do Boga, a wtedy Bóg ich wysłucha i rozradują się w Nim.

Wyobrażenie nieba w starej tradycji Izraela było wzorowane na perfekcyjnie zorganizowanym królestwie (por. Rdz 24,7-40; Rdz 32,2 n.; Wj 14,19; Joz 5,14; Ps 103,20; Hi 1-2). Bóg, jako doskonały król, posiada wojsko anielskie, które jest gotowe do usług. Na prośbę psalmisty Bóg otoczył go wojskiem. Teraz psalmista zachęca ubogich, aby i oni wołali do Boga. Na ich prośbę Bóg pośle anioła Jahwe, który założy obóz dookoła tych, którzy się go boją, aby bronić ich przed wszelkiego rodzaju niebezpieczeństwem. Anioł ochrania sprawiedliwego nie tylko w świątyni jerozolimskiej, ale ma moc rozbijać obóz na wszystkich drogach świata, aby ochraniać tych, którzy oddają się pod jego opiekę⁷. Anioł pełni tu rolę wojownika, który zostaje posłany do pomocy człowiekowi, aby stawać w jego obronie na wszystkich drogach życia. Podsumowując krótko, w tym Psalmie anioł Jahwe pełni funkcję obronną. To jest ten, który chroni wierzących⁸.

⁵ Rdz 28,12; 32,2; Sdz 11,13; 1 Sm 19,20; 25,42; 2 Krl 1,3; Ps 78,49; Prz 16,14; Iz 14,32; 33,7.

⁶ 2 Krn 36,15; Iz 44,26; Ez 17,15.

⁷ G. RAVASI, *Psalmy*, cz. 3, Kraków 2008, s. 369.

⁸ W. KOSIOR, *Anioł w Biblii hebrajskiej*, s. 71.

2. SKUTECZNOŚĆ ANIOŁA PAŃSKIEGO, KTÓRY WROGA PROWADZI NA ŚLISKĄ DROGĘ I STRĄCA W PRZEPAŚĆ (PS 35,5 N.)

Psalm 35 należy do gatunku lamentacji. Zawiera on skargę ujętą w formie złorzeczeń (w. 1-9.17-19.22-26) rozdzielonych przez dziękczynienie (w. 17-19), zaś na zakończenie przybiera formę hymnu (w. 22-26). Psalmista od razu zwraca się do Boga jako Sędziego i Wojownika, aby wymierzył sprawiedliwość przeciwnikowi i otoczył go swoją opieką. Autor modli się, aby wrogowie zostali rozproszeni podobnie jak plewy na wietrze, gdy będzie ich gnał anioł Pański.

Termin מַלְאָךְ – posłaniec oznacza zwykle człowieka, który został posłany przez innego człowieka (władcę, króla). Może to być wysłannik samego Boga. Tym bardziej, jeśli występuje z dookreślnikiem *Jahwe*. Wtedy może też oznaczać istotę niebiańską. Także w tym znaczeniu słowo to oznacza wysłannika, który od Boga otrzymał specjalne zadanie. J.J.S. Perowne uważa, że w tym psalmie nie chodzi o jakiegoś konkretnego anioła⁹. Delitzsch przypuszcza, że może to być anioł Izraela, który został przydzielony narodowi wybranemu, aby się nim opiekować i wspomagać go w różnych trudnych sytuacjach, podobnie jak w czasie wyjścia z Egiptu, gdy anioł Jahwe zdjął koła z rydwanu Faraona, aby trudno było go ciągnąć.

Jeśli weźmiemy pod uwagę szerszą tradycję Izraela, to przekonamy się, że w historii Izraela pojawiali się tacy wysłannicy Boga, którzy nie wzbudzali lęku, ale przybywali na pomoc w różnych trudnych sytuacjach. Na przykład kobieta z Tekoa w rozmowie z królem powołuje się na anioła Bożego, który przychodzi z pomocą (2 Sm 14.17.20). Dawid walczący u boku króla Akisza został przez niego porównany do anioła Bożego, który zawsze jest dobry (1 Sm 29,9). W 2 Księdze Samuela (29,9) król Dawid jest porównywany do anioła Bożego, któremu można zawierzyć w każdej trudnej sytuacji. Anioł Pański przychodzi z pomocą Izraelowi i uderza w jego wrogów (2 Krl 19,35). Pomaga Eliaszowi, gdy ten ratuje się ucieczką przed królową Izebel (1 Klr 19,7). Chroni Izraela nad Morzem Czerwonym (Wj 14,19), prowadzi lud do Ziemi Obiecanej (Wj 23,20) i wykonuje jeszcze wiele różnorodnych zadań, do których zostaje posłany (Sdz 6,11 n.; 13,3 n.; 2 Krl 1,3.15)¹⁰.

Psalm 35 jest modlitwą człowieka, który znalazł się w potrzasku. Ciekawą rzeczą jest, że człowiek ów nie prosi Boga o wysłuchanie jego modlitwy, ale od razu zwraca się o pomoc w formie posłania do niego anioła Pańskiego. Potężny anioł przepędzi wroga podobnie jak wiatr przepędza plewy. Gdy zainterweniuje anioł Pański, wówczas napastnicy będą ze strachu uciekać na oślep, ślizgając się i spadając w dół przepaści¹¹.

⁹ J.J.S. PEROWNE, *The Book of Psalms*, vol. 1: *Ps 1-72*, London 1870, s. 291.

¹⁰ Por. G. VON RAD, מַלְאָךְ in the OT [w:] G. Kittel, *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. 1, Michigan 1977⁸, s. 77.

¹¹ Por. A.F. KIRKPATRICK, *The Book of Psalms*, vol. 1: *Psalms 1-41*, Cambridge 1906, s. 178.

Podobny wątek śliskiej drogi zawarł w swej księdze prorok Jeremiasz (Jr 23,12). Przeniewierczy prorocy i kapłani zostaną ukarani w ten sposób, że znajdą się na śliskiej drodze, w ciemnościach i wpadną w przepaść. Wpadanie w przepaść może być symbolem jakiegokolwiek kary: uprowadzenia do niewoli, zniszczenia miasta, strącenia do piekła¹². Anioł Jahwe zostaje posłany po to, aby ścigał wrogów, którzy stają przeciw ludziom wierzącym¹³.

3. ORSZAK ZWIASTUNÓW KLĘSKI (PS 78,49 ASFAFA)

Psalm 78 ze względu na treść jest określany jako psalm historyczny. Przywołuje on te wydarzenia z historii Izraela, które ukazują szczególną opiekę Boga nad swoim narodem. Najbardziej spektakularne było cudowne wyprowadzenie narodu wybranego z niewoli egipskiej. Właśnie to wydarzenie jest w dużej mierze przedmiotem treści psalmu. Autor opisuje poszczególne plagi, jakie Bóg zesłał na Egipt, aby faraon zechciał wypuścić Izraelitów i obdarzyć ich wolnością. W pierwszych wersach Psalmu 78 (1-11) autor wprowadza temat, a następnie omawia po kolei wszystkie wydarzenia, które miały miejsce w Egipcie i zmierzały do uwolnienia Izraela. Analizowany w niniejszym artykule termin *יְרָאֵל* został użyty w opisie ostatniej plagi egipskiej. Występuje on w liczbie mnogiej. Oznacza posłańców niszczycieli, którzy pozabijali wszystkich pierworodnych w Egipcie. Na skutek tego wszyscy Egipcjanie płakali po stracie najbliższych. Nawet faraon doświadczył śmierci swojego pierworodnego syna. W dodatku lament matek i ojców po stracie pierworodnych uderzył w niego z całą mocą. Śmierć pierworodnych dotknęła każdą egipską rodzinę, a kara była tak bolesna, że wywołała bunt w całym kraju, dlatego psalmista użył tu liczby mnogiej i wprost mówi o „orszaku aniołów klęski” (Biblia Tysiąclecia, wyd. 5). Komentarz KUL tłumaczy jako: „zastęp zwiastunów nieszczęścia”¹⁴.

Analizowany termin oznacza zatem Bożych wysłanników, którzy dokonali w Egipcie ostatniej, najbardziej dotkliwej kary śmierci pierworodnych, po której Faraon był zmuszony ustąpić i pozwolić Izraelitom na wyjście na pustynię. W tym psalmie sam Bóg posyła posłańców, aby w Jego imieniu dokonali dotkliwej kary na Egipcjanach. Jest to jedno z bardzo nielicznych miejsc, gdzie termin «posłańcy» użyty jest w liczbie mnogiej i gdzie manifestują się oni jako byty odrębne od Jahwe¹⁵. Omawiany termin został użyty na określenie złych aniołów dokonujących

¹² Por. L. STACHOWIAK, *Księga Jeremiasza. Wstęp – przekład z oryginału, komentarz*, Poznań 1967, s. 275.

¹³ W. KOSIOR, *Anioł w Biblii hebrajskiej*, s. 71.

¹⁴ S. ŁACH, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – ekskursy (Pismo Święte Starego Testamentu, t. VII, cz. 2)*, Poznań 1990, s. 351; *Biblia ekumeniczna: „poczet zwiastunów nieszczęść”*, Warszawa 2018, s. 937.

¹⁵ W. KOSIOR, *Anioł w Biblii hebrajskiej*, s. 76.

mordu pierworodnych. W Księdze Wyjścia (Wj 12,23) ci posłańcy zostali nazwani niszczycielami.

4. ANIOŁOWIE STRZEGĄ CIĘ NA WSZYSTKICH TWYCH DROGACH (PS 91,11)

Psalm 91 w wersji hebrajskiej określany jest jako sierocy. W jego tytule nie zaznaczono, od kogo pochodzi. W LXX zaliczany jest do psalmów dawidowych. Należy on do tzw. psalmów kultycznych. Ukazuje bardzo osobistą, płynącą z serca relację do Boga. Człowiek, który trwa na modlitwie i w pełni oddaje Bogu cześć, coraz bardziej zawiera Stwórcy całą swoją egzystencję i siebie samego. W Nim pokłada swą ufność. M. Dahood zalicza ten utwór do psalmów królewskich. Jego zdaniem napisał go bliżej nam nieznany nadworny poeta, który modlił się tym tekstem w obecności króla judzkiego, sprawującego rządy w Jerozolimie niejako w cieniu świątyni Jahwe¹⁶.

Bóg jest otoczony wojskiem aniołów, których można porównać do ministrów. Mają oni różne zadania do wypełnienia. Często na kartach Pisma Świętego można spotkać aniołów – Bożych wysłanników (np. Hi 1–2; Ps 29,1; 34,8; 103,20–21; 104,4; Rdz 24,7–40; Iz 63,9; Dn 3). G. Ravasi zauważa, że werset 11 i kolejne może stanowić inspirację dla Księgi Tobiasza, w której kluczową postacią jest archanioł Rafał, Boży wysłannik, przybyły do młodego Tobiasza, aby prowadzić go bezpieczną drogą w poszukiwaniu towarzyski na całe życie. Anioł Jahwe jest posłany po to, aby człowieka ochraniać, bezpiecznie prowadzić, bronić od niebezpieczeństw zagrażających życiu i zdrowiu¹⁷.

Psalm 91 (11 n.) przywołany został podczas kuszenia Pana Jezusa. Szatan przywołuje go jako zdanie magiczne, wyzwanie rzucane Bogu. Stawiając Jezusa na południowo-wschodnim narożniku świątyni, Szatan kusi:

Jeśli jesteś Synem Bożym, rzuć się w dół, jest przecież napisane: Aniołom swoim rozkaże o tobie, a na rękach nosić cię będą, byś przypadkiem nie uraził swej nogi o kamień (Mt 4,6).

Warto zaznaczyć, że z tego narożnika do dna doliny Cedronu była przepaść prawie 170 m. Pokusa dotyczy kwestii pychy: pokaż, co potrafisz. Mesjasz powinien skoczyć z nieba. Ty tego nie zrobiłeś, to chociaż pokaż, że potrafisz rzucić się z narożnika świątyni. Jeśli aniołowie Cię uniosą, to będzie dowód, że jesteś Synem Bożym.

Podobne kuszenie wybrzmi jeszcze w scenie ukrzyżowania: „Jeśli jesteś Synem Bożym, zejźdź z krzyża” (Mt 27,40). To kolejna zasadzka zastawiona przeciw

¹⁶ Por. M. DAHOOD, *Psalms*, vol. 2, New York, 1968, s. 329.

¹⁷ G. RAVASI, *Psalmy*, cz. 3, s. 369.

Jezusowi. Tym razem wypowiadają ją nieprzyjaciele Jezusa w ostatnim momencie Jego życia.

Wszystkie te pokusy zostają pokonane przez Jezusa mocą całkowitego zawierzenia Bogu. Jezus w pełni ufa w Bożą opatrzność i dlatego nie potrzebuje nadzwyczajnej interwencji. Ludzie chwiejni w wierze lub słabo wierzący wciąż żądają potwierdzenia znaku z nieba.

5. BŁOGOSŁAWCIE PANA ANIOŁOWIE BOŻY (PS 103,20)

Psalm 103 jest jednym z najpiękniejszych w biblijnym Psalterzu. Jego treść charakteryzuje się głęboką wiarą. Autor najpierw przemawia w swoim imieniu, a następnie w imieniu całego narodu. Dziękuje on Bogu za otrzymane łaski oraz za dary Bożej opatrzności udzielone całemu narodowi. Ma świadomość ludzkiej słabości i grzeszności oraz wielkości Boga. Dlatego zwraca się do Niego z dziękczynieniem i uwielbieniem.

G. Ravasi ukazuje strukturę utworu i zauważa, że jego treść jest zamknięta w inkluzję, na którą składają się dwa błogosławieństwa. Pierwsze, zawarte we wstępie, jest błogosławieństwem indywidualnym. Drugie, w zakończeniu, ma charakter błogosławieństwa chóralnego. Jest ono wyśpiewane przez cały chór niebieski. Odzwierciedlony jest w nim klasyczny monarchiczny schemat świata wschodniego. Pieśń końcową wyśpiewują przede wszystkim aniołowie, którzy stanowią najwyższy dwór królestwa Bożego. Zadaniem aniołów jest budowanie pomostu pomiędzy Bogiem a stworzonym przez Niego całym wszechświatem. Aniołowie tworzą niebieskie zastępy wojska i są zawsze w pełnej gotowości do walki ze złymi duchami. Spełniają też wszystkie inne polecenia Boga. Do oddawania czci Bogu poprzez śpiew jest zaproszone całe wojsko niebieskie¹⁸.

Analizowany termin znajduje się w końcowym błogosławieństwie. Aniołowie zostają wezwani do oddawania chwały Bogu. Psalmista wzywa nie tylko ludzi do błogosławienia Bogu, ale także wszystkie inne stworzenia, cały wszechświat. Wśród nich wymienia aniołów Bożych i ich wzywa do oddawania Bogu chwały i czci. Oni odznaczają się siłą, gdyż stanowią wojsko Boże wypełniające Jego rozkazy. Aniołowie Boży są pełni mocy i całkowicie spełniają wolę Bożą¹⁹.

6. ANIOŁOWIE POSŁAŃCAMI BOGA NA WZÓR WIATRU (PS 104,4)

Kolejnym utworem, w którym występuje termin מַלְאָכָיו, jest Psalm 104,4. Termin został użyty w liczbie mnogiej מַלְאָכָיו na oznaczenie posłańców, których Bóg ma do swojej dyspozycji w niebieskim orszaku.

¹⁸ Tamże, s. 475 n.

¹⁹ Por. S. ŁACH, *Księga Psalmów*, s. 438-440.

G. Ravasi zauważa, że Psalm 104 jest hymnem ku czci Boga stwórcy, objęty inkluzą, którą stanowi antyfona „błogosław duszo moja Pana...”. Antyfona znajduje się w wersecie Ps 104,1 i 35. Psalm ten ma charakter paralelizmu koncentrycznego (choć nie jest tak dokładnie – centralny punkt jest w strofie trzeciej, a nie w czwartej), w którym centrum stanowi człowiek (w. 14-15). Cały psalm składa się z siedmiu zwrotek²⁰.

Pierwsza strofa nasycona jest światłem Bożym, którym Stwórca promieniuje podczas teofanii. Światłość ta wyraża Bożą transcendencję. W Psalmie Bóg objawia się jako władca przystrojony blaskiem i majestatem. Pierwszym dziełem Bożego stworzenia jest rozpięcie namiotu – firmamentu. Jest to namiot nieba. Drugim dziełem Bożym jest stworzenie ziemi i tego, co się na niej znajduje, a trzecim – morze i to, co się w nim znajduje. Całe stworzenie służy Bogu. On objawia się w swoim dziele stwórczym.

W tym psalmie Bóg używa swoich posłańców, aby dopełniali jego dzieła. Ci posłańcy działają jakby ministrowie względem władcy. Są oni wyobrażani na wzór wiatru. Mają charakter duchowy. Niektórzy egzegeci (m.in. Briggs, Westcott, Condamin) zastanawiają się nad metafizycznym charakterem aniołów. Stwierdzają, że są to istoty posiadające „ogniste ciało”, są zatem niewidzialne, ale działające z mocą²¹.

G. Ravasi uważa jednak, że jedynym możliwym do przyjęcia sensem jest stwierdzenie, że Bóg „używa wiatrów jako posłańców”²². Cały wszechświat jest Bożym stworzeniem i ukazuje Jego potęgę. Bóg może zatem wykorzystywać siły przyrody na wszelkie możliwe sposoby. Siły kosmiczne zostały przez Boga zaplanowane w Jego dziele stwórczym. Poetyckie określenie, że Bóg „używa wiatrów jako swych posłańców” określa wielką Bożą moc w działaniu. Ukazuje także prędkość tego działania. Choć wiatr dla ludzkiego oka jest niewidzialny, to jednak może on

²⁰ Schemat koncentrycznej budowy Ps 104 G. RAVASI, *Psalmy*, cz. 4, s. 52: Antyfona (w. 1a): „błogosław...”

A. Pierwsza strofa (ww. 1b-4): niebo i teofania

B. Druga strofa (ww. 5-9): ziemia i wody

C. Trzecia strofa (ww. 10-18): woda na ziemi, płodność, życie

– ww. 10-13: sytość zwierząt i roślin

– ww. 14-15: człowiek

– ww. 16-18: sytość zwierząt i roślin

D. Czwarta strofa (ww. 19-24): czas

– w. 24: okrzyk antyfonalny

B'. Piąta strofa (ww. 25-26): morze

C'. Szósta strofa (ww. 27-30): życie, sytość, duch

A'. Siódma strofa (ww. 31-35b): niebo i teofania

Antyfona (w. 35c): „błogosław...”

²¹ C.A. BRIGGS, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Psalms*, Edinburgh 1906-1907.

²² G. RAVASI, *Psalmy*, cz. 4, s. 63.

być mocno odczuwalny dla ciała, a jego skutki bywają potężne – potrafi powalić drzewa, domy i wszystko inne, co napotka w przestrzeni swego oddziaływania.

Obraz ten został jeszcze bardziej wzmocniony przez dalsze słowa tego samego wersetu (104,4): „On używa ... ogień i płomień jako swych ministrów”²³. G. Ravasi stwierdza, że te dwa określenia: ogień i płomień, w Kanaanie oznaczały dwa bóstwa mniejsze, które były na służbie dwóch większych bóstw. Po demityzacji pojęcia te weszły do Biblii i oznaczają stworzenia będące na służbie u Boga²⁴.

Ten werset kończy paradę Jahwe w niebie. Kolejne strofy przenoszą akcję utworu na ziemię. Tam dokonuje się dzieło stwórcze Boga, które autor prezentuje, i za wszystko uwielbia Boga.

7. CHWALCIE GO WSZYSCY JEGO ANIOŁOWIE (PS 148,2)

Psalms 148 jest uwielbieniem Boga. Cały orszak stworzeń wyrusza, aby przed tronem Boga oddać Mu chwałę i cześć. Najpierw oddają Mu chwałę byty niebieskie: wysokości, aniołowie, wojsko niebieskie, słońce i księżyc, gwiazdy świecące i niebiosy oraz wody podniebne, a następnie stworzenia zamieszkujące ziemię: potwory morskie, otchłanie, ogień, grad, śnieg, mgła, porywisty wiatr, góry, pagórki, drzewa owocowe, cedry, dzikie zwierzęta, zwierzęta domowe, gady, ptaki, królowie, ludy, książęta, sędziowie, młodzieńcy, dziewczęta, starcy i młodzież.

Analizowany termin מַלְאָכָיו, został użyty w liczbie mnogiej i oznacza aniołów. Stanowią oni Boży dwór. Początkowo w teologii Starego Testamentu nie dopuszczano w ogóle aniołów do całej wizji nieba. Obawiano się bowiem, że mogą stanowić zagrożenie dla rodzącego się monoteizmu. Jeśli w ogóle gdzieś ten termin pojawiał się w starszych fragmentach Biblii, to był związany z całą koncepcją wierzeń wspólnych dla Bliskiego Wschodu. W tych wierzeniach obecne były idee henoteistyczne, gdzie najwyższe bóstwo bądź bóstwa były otoczone pomniejszymi bóstwami oraz całą rzeszą istot niebieskich hierarchicznie uporządkowanych²⁵. Dopiero w późniejszych tekstach w teologii Izraela pojawili się aniołowie jako Boże stworzenia, stanowiące otoczenie Boga i jego dwór.

Cały chór Bożych stworzeń uwielbia imię Boga, Jego Osobę, Jego Jestestwo. Wszystko, co istnieje, uwielbia Bożą transcendencję swego Stwórcy. Jego wielkość i majestat jest dla stworzeń całkowicie niepojęty. Najbardziej zadziwiające jest to, że ten transcendentny i niedostępny Bóg pochyla się nad swoim małym i zniewolonym ludem, wyprowadza z niewoli i umacnia go, tworząc z niego silny naród.

²³ *Tamże*, s. 10.

²⁴ *Tamże*, s. 63 n.

²⁵ Por. G. VON RAD, מַלְאָכָיו in the OT, s. 76-80.

PODSUMOWANIE

Wszystkie wystąpienia terminu מַלְאָךְ w psalmach oznaczają posłańców. Trzykrotnie występuje określenie הַמַּלְאָךְ הַהוּא – anioł Pański, wówczas termin ten użyty jest w liczbie pojedynczej, natomiast w pozostałych przypadkach w liczbie mnogiej (מַלְאָכִים – posłańcy). Pierwsze trzy wystąpienia oznaczają kogoś bardzo pozytywnego. Anioł Jahwe jest wojownikiem i obrońcą. Potrafi skutecznie obronić swój lud, a wrogów wprowadza na śliską drogę i strąca w przepaść.

Czwarte wystąpienie (z Ps 78,49) stanowi pewien wyjątek. Posłańcy, o których jest mowa w psalmie Asafa, to niszczyciele, których zadaniem jest zniszczyć wszystkich pierworodnych w Egipcie po to, aby faraon nie przeszkadzał narodowi wybranemu wyjść z niewoli na pustynię i oddać chwałę Bogu, a zarazem opuścić Egipt i przez Morze Czerwone przejść do wolności.

Pozostałe cztery wystąpienia użyte w liczbie mnogiej ukazują aniołów jako Bożych posłańców, którzy stanowią dwór Boży. Ich zadaniem jest strzec ludzi oraz oddawać Bogu chwałę i cześć.

Zaledwie ośmiokrotne użycie terminu מַלְאָךְ w całej księdze Psalmów tłumaczy się tym, że psalmy należą do starszej warstwy tekstów, gdzie obawiano się wprowadzać aniołów do teologii, aby nie zostali uznani za bóstwa i nie zakłócili idei monoteizmu powoli kształtowanego w narodzie wybranym.

BIBLIOGRAFIA

- Angels [w:] *The Interpreters Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, vol 1, ed. G.A. Buttrick, Nashville 1992, s. 128-134.
- BRIGGS C.A., *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Psalms*, Edinburgh 1906-1907.
- DAHOD M., *Psalms*, vol. 2, New York 1968.
- FREEDMAN D.N., WILLOUGHBY B.E., מַלְאָכִים [w:] *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Stuttgart 1973, s. 897-904.
- KIRKPATRICK A.F., *The Book of Psalms*, vol. 1: *Psalms 1-41*, Cambridge 1906.
- KOEHLER L., BAUMGARTNER W., STAMM J.J., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1-2, Warszawa 2008.
- KOSIOR W., *Anioł w Biblii hebrajskiej. Pojęcie מַלְאָךְ w ujęciu statystycznym i hermeneutycznym*, „*Studia Judaica*” 12:2009, nr 1-2 (23-24), s. 57-79.
- ŁACH S., *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – ekskursy (Pismo Święte Starego Testamentu, t. VII, cz. 2)*, Poznań 1990.
- PEROWNE J.J.S., *The Book of Psalms*, vol I: *Ps 1-72*, London 1870.
- RAD G. VON, מַלְאָכִים in the OT [w:] G. KITTEL, *Theological Dictionary of the New Testament*, v. 1, Michigen 1977⁸, s. 76-80.
- RAVASI G., *Psalmi*, cz. 1-5, Kraków 2008.
- STACHOWIAK L., *Księga Jeremiasza. Wstęp – przekład z oryginału, komentarz*, Poznań 1967.
- SYNOWIEC J.S., *Wprowadzenie do Księgi Psalmów*, Kraków 1996.

Streszczenie: Artykuł ukazuje termin *malak* w Księdze Psalmów. Zdziwiające jest to, że termin ten występuje w psalmach zaledwie 8rotnie. Pierwsze trzy wystąpienia zostały użyte w liczbie pojedynczej, bez sufiksu zaimkowego, ale z dookreślnikiem Jahwe. Mogą oznaczać samego Boga, albo też wysłannika Bożego. Czwarte wystąpienie jest również bez sufiksu zaimkowego, ale występuje w liczbie mnogiej. Ma znaczenie negatywne i określa Posłańców Niszczycieli. Pozostałe cztery miejsca, gdzie użyty został termin *malak* występują z sufiksem zaimkowym w 3 os. l. m. i oznaczają aniołów jako dwór niebieski, który błogosławi Boga, oddaje mu cześć i jest gotowy do pełnienia Jego służby.

Słowa kluczowe: *malak*, anioł, posłaniec, Księga Psalmów, Stary Testament, egzegeza.